

Egyirányú interdiszciplinaritás: a fordítástudomány kapcsolata a terminológiával és a pragmatikával

Klaudy Kinga

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

Kivonat: A fordítástudomány szoros kapcsolata a terminológia tudománnyal kézenfekvőnek tűnik, de mégsem az. A fordítástudomány és a terminológia-tudomány közös vonása, hogy mindkettő harcol az önállóságáért. A fordítástudományban ez a küzdelem immár 60 éve folyik, és igen sikeresnek mondható. Erről tanúskodik a fordítástudományi folyóiratok, konferenciák, doktori programok nagy száma. E sikertörténet azonban nem problémamentes. A tanulmány első része az izoláció, a fragmentáció és a technikai fejlődés okozta problémákat tekinti át. Mindhárom említett problémát enyhítheti a két tudományterület közötti szorosabb együttműködés. A dolgozat második része a fordítástudomány és a pragmatika kapcsolatának két korszakát írja le. Az első korszakban, amely a 20. század hetvenes éveitől kezdődik, már széles körben használják a *pragmatikai transzformációk*, *pragmatikai adaptáció* terminust, de általában a más kulturális környezetben élő célnyelvi befogadó igényeinek figyelembe vételét értik rajta. A második korszakban, a 21. század elején jelennek meg a beszédcselekvések fordításával kapcsolatos, valóban pragmatikainak nevezhető témák a fordítástudományban. A tanulmány megállapítja, hogy a fordítástudománynak és a pragmatikának a viszonyában ugyanaz az „egyirányú interdiszciplinaritás” figyelhető meg, mint a fordítástudománynak a többi segédtudományhoz fűződő viszonyában. A fordítástudomány hasznosítja a pragmatika eredményeit, de fordítva ez nem mondható el.

Kulcsszavak: fordítástudomány, terminológia, pragmatika, egyirányú interdiszciplinaritás

1. Bevezetés

Az utóbbi években több előadásban és tanulmányban foglalkoztam a fordítástudomány interdiszciplináris kapcsolataival, először az alkalmazott nyelvészetben belül elfoglalt helyével (Klaudy 2014), majd a terminológiatudománnyal és a pragmatikával való kapcsolatával (Klaudy 2015, Klaudy és Polcz 2015, Klaudy 2016). A fordítástudomány és a pragmatika kapcsolatáról szóló gondolataimat továbbfejlesztettem a 2015 decemberében a Magyar Nyelvtudományi Társaságban tartott előadásomban, most ez utóbbi előadás anyagát is feldolgozva fogom a fordítástudománynak e két „határtudományával” való kapcsolatát közösen tárgyalni.

2. Fordítástudomány és terminológia

A tanulmányban a terminológiatudomány helyett a terminológia szakkifejezést fogom használni, amely nemcsak valamely szakterület szakkifejezéseinek összességét jelenti, hanem a terminológiatudomány szinonimájaként is használható.

A két tudományterület egymásra utaltsága nyilvánvalónak tűnik, de csak messziről nézve. Ha közelebről szemügyre vesszük a terminusokat, és úgy definiáljuk őket, hogy a terminus az, amelynek fordításában a fordítónak nincs választási lehetősége, akkor a fordítástudománynak nem sok mondanivalója lehet a terminológia számára.

Vagy nézzük a kutatás egységét a két tudományban. Ha abból indulunk ki, hogy a fordítástudomány szöveg alapú tevékenységet vizsgál, a terminológia pedig szövegtől független egységekkel dolgozik, akkor szintén nem nyilvánvaló a kölcsönös hasznosság.

Az együttműködés mégis szükséges: ezt kívánják a fordítói gyakorlat igényei, a fordítás oktatásának igényei, és a fordítás kutatásának igényei. Keressük tehát a közös vonásokat.

A fordítástudományról és a terminológiáról egyaránt elmondható, hogy viszonylag új tudományterület. Mindkettő a XX. sz. második felében önállósult. Mindkettő sokáig inkább tudományterület (field of studies) volt, mint tudomány (science). A tudományterületet úgy definiálhatjuk, hogy a valóság valamely szeletére vonatkozó többé-kevésbé összefüggő ismeretek laza halmaza. A fordítástudománynak általánosan használt megnevezése ma is „translation studies”, és nem „science of translation”. Az előbbire 658 ezer találatot ad a Google keresője, az utóbbira csak 251 ezret. Ha hasonló keresést végzünk a terminológia esetében, akkor a „science of terminology”-ra 68 ezer találatot kapunk. A „studies” mint tudomány elnevezése a terminológia esetében nem jön szóba. A „terminology” szakkifejezés pedig természetesen túl sok találatot ad (2 millió), mivel nemcsak a szakkifejezések használatának általános kérdéseivel foglalkozó tudományt jelenti, hanem a különböző szakmák szakkifejezéseinek összességét is.

További közös sajátossága a két tudománynak, hogy mindkettő harcol az önállóságáért. Ez a harc sikeresnek mondható, ha csak az egyesületek szaporodását, a hazai és nemzetközi konferenciák gyakoriságát és a tudományos folyóiratok növekvő számát tekintjük. Mindkét tudománynak megvannak a saját nemzetközi és hazai folyóiratai. A fordítástudomány legfontosabb nemzetközi folyóiratai többek között a *Babel*, *Meta*, *Target*, *The Translator*, *Interpreting*, *Across Languages and Cultures*, *Perspectives*, és 1999 óta van rendszeresen megjelenő magyar folyóirata is a *Fordítástudomány*, melynek alcíme – *Tanulmányok az írásbeli és a szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata, és oktatása témaköréből* – tükrözi a folyóirat sokoldalúságát. A terminológia nemzetközi folyóiratai többek közt a *Terminology*, *Journal of Terminology*, *Termonology Research and Science*, és 2008 óta van rendszeresen megjelenő magyar folyóirata is: a *Magyar Terminológia* az Akadémiai Kiadó kiadásában és Fóris Ágota szerkesztésében.

A következőkben a fordítástudomány néhány aktuális problémáját fogjuk említeni, melyekben a terminológiával való kapcsolat megoldást jelenthet, vagy legalábbis hozzájárulhat a megoldáshoz. Három problémát látunk jelenleg a fordítástudományban: (1) külső izolálódás (erről részletesebben Bassnett 2012), (2) belső fragmentálódás, (3) és a (nem mindig) fordítástámogató technikai eszközök rohamos fejlődése.

2.1. Az első probléma: a fordítástudomány izolálódása

Ha a fordítástudomány kezdeteire gondolunk, akkor a XX. század ötvenes éveiben nyilvánvalóan az irodalmi megközelítéstől való elszakadás és a nyelvészet megjelenése jellemezte tudományunk születését. Később különböző fordulatok mentek végbe a fordítástudományban. Ilyen volt például a „kulturális fordulat” a 80-as években, mely a nyelvészettel akart szakítani, a „interdiszciplináris fordulat” a 90-es években, majd a „technológiai fordulat” az ezredfordulón, amelyet a fordítást támogató technikai eszközök megjelenése hozott. Mary Snell-Hornby 2006-ban egész könyvet szentel ezeknek a fordulatoknak *The Turns of Translation Studies* címmel. Eközben viszont a nyelvtudomány fejlődésében is hasonló fordulatok következtek be, tehát azt nem mondhatjuk, hogy a nyelvtudománytól eltávolodott volna a fordítástudomány, hiszen az alkalmazott nyelvészetben belül szilárd pozíciója van. Vajon igaza van-e Susan Bassnettnek, mikor azt állítja, hogy a fordítástudomány sikeresen megvívta függetlenségi harcát, de egyben izolálódott is. Eredményei nem kerülnek bele a többi társadalomtudomány vérkeringésébe (Bassnett 2012: 17).

A magyarországi helyzetet leginkább az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programjában vizsgálhatjuk meg, az első tíz év alatt beiratkozott doktoranduszok témaválasztása alapján. Természetesen az egyetem adottságait is figyelembe kell venni, hiszen a doktori hallgatók témaválasztását nagyban befolyásolja, hogy milyen témában találnak kutatásaikhoz témavezetőt. Az valóban megállapítható, hogy van izolálódás az elméleti (formális) nyelvészethez és az irodalomtudományhoz fűződő viszonyban. Ez utóbbi nem véletlen, hiszen a fordítástudomány hangsúlyozottan a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítés tudománya, és nem elsősorban irodalmi művek fordításának kérdéseivel foglalkozik. Nem beszélhetünk azonban izolálódásról a fordítástudomány és az alkalmazott nyelvészetnek nevezhető nyelvészeti ágak, így a terminológia, a pragmatika, a pszicholingvisztika, a szövegnyelvészet, a számítógépes nyelvészet között. Ezt mutatja az is, hogy milyen terminológiai témájú fordítástudományi értekezések születtek az utóbbi években:

- Fischer Márta (2011) A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra
- Tamás Dóra (2011) A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről
- Szép Bea (2012) A szakfordítás szerepe a magyar gazdasági jogi szakszókincs kialakulásában

- Sermann Eszter (2014) A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai

A fordítástudomány és a terminológia közötti együttműködést mutatja a téma-vezetők személye, a fenti értekezések esetében Nyomárkay István, Fóris Ágota és Muráth Judit volt a témavezető. A két tudományterület együttműködésének jele az is, hogy a *Magyar Terminológia* című tudományos folyóiratban megjelenhetnek a fordítástudományi doktoranduszok cikkei: pl. Polcz Károly, Tamás Dóra, Sato Noriko, Zabóné Varga Irén publikált a *Magyar Terminológia* című folyóiratban. Másfelől a *Fordítástudomány* című tudományos folyóiratban is sok terminológiai tárgyú cikk jelenik meg, nemcsak a fordítástudományi doktoranduszok tollából. A fordítástudomány számára tehát a terminológiával való kapcsolat az egyik lehetőségnek látszik az izolációból való kitörésre.

Az első probléma így foglalható össze: igaz, hogy a fordítástudomány, mely kivítva önállóságát a nyelvtudománnyal és az irodalomtudománnyal szemben, egyben izolálódott is, eredményei nem hatnak a határtudományokra. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a fordítástudományt „egyirányú interdiszciplinaritás” jellemzi. Befogadja a határtudományok eredményeit, de ő még keveset tud nyújtani viszonzásul. Megállapítható azonban, hogy Magyarországon vannak kedvező fejlemények ezen a téren, vagy: pl. a fordítástudománynak a terminológiával való együttműködése.

2.2. A második probléma: a fordítástudomány fragmentálódása

Mint említettük, a fordítástudomány a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítés tudománya, így a nyelvi közvetítésnek egyre újabb formái kerülnek kutatási hatókörébe: közösségi tolmácsolás, jeltolmácsolás, hangos leírás (audio-description), hangalámondás, web-fordítás.

A nyelvi közvetítés egyre újabb területeinek befogadása pozitív jelenség, mert a dinamikus fejlődés jele, és jelzi, hogy a fordítástudomány képes reagálni a társadalmi igényekre, ilyen pl. a fordítás szerepe az akadálymentesítésben (audio-description), de fenyeget a fragmentáció, a széthullás veszélye.

Miben nyilvánul meg? Ha a fordítástudomány a nyelvi közvetítésnek ennyi sok különböző válfaját vizsgálja, szükségképpen felmerül az egységes kutatási módszerek hiánya, az egységes elemzési eszközök hiánya, és az egységes terminológia hiánya. És ebben az utolsó problémában segíthetne a magyar fordítástudományi szakkifejezések terminológiai feldolgozása. Csak néhány példát említünk a bizonytalan körvonalú fordítástudományi szakkifejezésekre: stratégia, művelet, eljárás, technika (mennyire tudatosak?), korpusz (csak gépileg olvasható vagy nyomtatott is lehet?), kompenzáció (minden fordítási probléma megoldása, vagy csak az, amikor az elveszett jelentést máshol, más eszközökkel pótoljuk?), újrafordítás (teljesen új fordítás vagy létező fordítás megszerkesztése?) stb.

Az elmúlt 40 évben már elég nagy mennyiségű magyar fordítástudományi szakirodalom gyűlt össze folyóiratokban, könyvekben, doktori értekezésekben, hogy érdemes legyen gépi feldolgozás segítségével legalább terminologizálódási tendenciákat felállítani.

A második probléma így foglalható össze: a fordítástudomány a nyelvi közvetítésnek egyre újabb területeit fogadja be kutatási tárgyként, bizonyítva ezzel, hogy dinamikusan fejlődik, és képes reagálni az új társadalmi igényekre, de fenyeget a fragmentáció, a széthullás veszélye. A magyar fordítástudomány szakkifejezéseinek terminológiai feldolgozása és egy magyar fordítástudományi terminológiai szótár elkészítése segítené a terminológiai egységesítést.

2.3. A harmadik probléma: a technológiai eszközök fejlődése

Miért lenne ez probléma, gondolnánk, hiszen a fordítók rengeteget profitálnak a fordítást támogató eszközök fejlődéséből. Nem kell nehéz szótárakat forgatnunk, idézetek autentikus fordításának kereséséért könyvtárba mennünk, nem kell lexikonokban keresgélünk a baseball szabályait, és fel sem kell állnunk a gép mellől, ha egy Bostonban játszódó regény fordításához pontosan kell tudnunk az utcák és terek elhelyezkedését a számunkra idegen városban.

Ha Snell-Hornby (2006) könyvének a fordítástudomány korszakaival kapcsolatos gondolatmenetét továbbfejlesztjük, akkor napjainkban a fordítástudományban technológiai fordulatról beszélhetünk, mert a technológiai eszközök rohamos fejlődése mindent megváltoztatott: a kutatás tárgyát, azaz a fordítást, a kutatás alanyát, azaz a fordítót, valamint a fordító munkakörülményeit és a megrendelő elvárásait.

A technológiai eszközök fejlődésével új fordítási formák jelennek meg: rajongói fordítás (fansubbing), közösségi ötletbörze (crowdsourcing), honlapfordítás (web-translation). A nyelvi közvetítés négy alapvető módja közül (írott szöveg → írott fordítása, írott szöveg → hangzó fordítása, hangzó szöveg → hangzó fordítása, hangzó szöveg → írott fordítása) a negyedike eddig alig volt példa, most pedig az *anime* filmek laikus rajongói hangzó szöveg alapján készítik el a feliratozást, ami többek között a tulajdonnevek hangzás alapján történő azonosításában jelent problémát. A nem szakemberek által készített fordítás olyan új kutatási terület, amelynek a *The Translator* című folyóirat egész különszámot szentelt (Non-professional translation. Special issue. *The Translator* Vol. 18. 2012).

A gépi fordítás nemcsak hogy ingyenesen hozzáférhető, de nem is lehet elkerülni. Nemrégiben egy pályázat elbírálására kaptam felkérést egy magyar közhivatalból e-mailen keresztül. Az alábbi bekeretezett részben egy bekezdést idézek a felkérés szövegéből, ahogy az a számítógépem képernyőjén megjelent:

A Hivatal kezeli az adatokat a hozzárendelt látogató szigorúan bizalmas módon; A beérkező értékelések címkével, és azonosítja a kódot. A kérelmezők megkapják értékelések a látogató, valamint azokat a bizottságok. A kritikusok is kötelesek a titoktartásra. Kérjük, küldje el értékelést elektronikus úton; A rendszer garantálja a bizalmas. Nem lehet tájékoztatni senkit az Ön értékelések és a javaslatokat értékeli.

Az illetékes ügyintézőtől a következőket tudtam meg: ők csak angolul dolgoznak a nemzetközi áttekinthetőség kedvéért. A magyar fordítást nem kérték, nem is tudnak róla. Hozzá kell tenni, hogy van olyan felhasználói felület, amelyen feljön ez a „kéretlen” fordítás, van, amelyiken nem. Néha egy kattintással visszaállítható az eredeti (értelmes) angol szöveg, de állandóan kérni kell, és a visszaállító ablak nem minden oldalon jelenik meg.

Ily módon alkalmam volt megismerkedni egy új fordítási típussal: a „kéretlen gépi fordítással”, amelynek minőségéhez nem fűzök megjegyzést, csak remélni lehet, hogy ezek a szövegek ahogy feljönnek a képernyőre, úgy el is tűnnek. Megoldás lenne, ha a hivatal készítené egy hivatalos magyar szöveget is, hivatásos fordítóval, és a felhasználó két egyenrangú szöveg között választhatna.

A harmadik probléma így foglalható össze: a technológia fejlődése következtében gyökeresen megváltoztak a fordítói munka körülményei, a szótárt forgató magányos fordító helyett terminológiai adatbázisokat használó csapatmunkás a kutatás alanya, akinek egy kattintással feltárul a szavak mögötti világ, de ugyanezek az eszközök a megrendelők számára is elérhetők, tehát megszűnik a fordító egyeduralma az interlingvális és interkulturális kommunikációs eszközök felett. A terminológiai ismeretek tudatos alkalmazása hozzásegíti a fordítót, hogy terminológusként is tudjon dolgozni, és nyelvi közvetítői szerepét még magasabb szinten tudja betölteni.

2.4. Terminológiai ismeretek oktatása fordítóképzésben

Be kell vallani, hogy a terminológiai ismeretek oktatása a fordítóképzésben fontosságához képest fejletlen. A terminológia évtizedekig nem volt önálló tantárgy, hanem a *Fordítástechnika* című tantárgy keretei között oktatták. Ennek is megvolt az indoklása: a problémákat ott kell megoldani, ahol felmerülnek, tehát konkrét fordítandó szövegekben. Az igazi ok az óraszám szűkössége és a terminológia oktatásának módszertani fejletlensége volt. Az óraszám szűkössége megváltozott, mikor az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke 2003-ban szakirányú továbbképzés formájában megindította az európai uniós szakfordítók képzését, és mindjárt heti négy órás tantárgyként iktatta be a terminológiát. Ugyancsak megnőtt az óraszám a kétéves fordító és tolmács mesterszak indításakor 2009-ben, és a terminológia a második évben önálló tantárgy lett. Az őszi félévben gazdasági terminológiát, a tavaszi félévben jogi terminológiát tanulnak a hallgatók.

A mesterképzés képesítési követelményeinek kidolgozásakor a terminológia bekerült az ismeretek számonkérésébe is, a fordítók és tolmácsok diplomamunkájában külön fejezetet kell szentelni a feldolgozott téma terminológiájának. Kezdetől fogva ügyeltünk arra, hogy ne párhuzamos szójegyzéket kérjünk, hanem forrásnyelvi és célnyelvi kontextussal ellátott terminusokat definícióval, lelőhely- és forrásmegjelöléssel.

Lassan ért meg a szakterületről és nyelvpártól független terminológiai előadások gondolata. A Fordító- és Tolmácsképző Tanszék 2012-ben vezette be az általános terminológiai kérdésekről szóló tömbösített előadásokat. Ezeket az előadásokat Tamás Dóra tartja, aki 2011-ben védte meg terminológiai tárgyú

doktori értekezését a Fordítástudományi Doktori Programban. Ő vállalkozott arra, hogy olyan általános terminológiai kérdésekről tartson előadást, mint a terminológiai helyzet felismerése, a terminológiai választások elméleti megalapozása, az adatbázisok kritikus használata. Ezek az előadások azóta is sikeresen folynak, megtanítják a hallgatókat arra, hogy a terminológiától nem célnyelvi ekvivalenciákat kell várni, hanem szemléletmódot, módszereket és adatkezelési ismereteket. Megtanítják a hallgatókat arra, hogy nem a megnevezésből, hanem a fogalomból kell kiindulni, és hogy a megnevezés–fogalom–tárgy háromszögben a definíció igazít el. Ezeknek az előadásoknak a haszna a diplomamunkák terminológiai fejezetében már érzékelhető.

2.5. A fordítástudomány és a terminológia együttműködésének jövője

A terminológiával való együttműködés esetében talán fokozatosan sikerül legyőznünk a fordítástudományra jellemző „egyirányú interdiszciplinaritást”. Kezdünk közös nyelvet beszélni, azaz a kutatómunkában már használunk közös szakkifejezéseket: pl. a honosítás/idegenítés kategóriája a fordítástudományból került a terminológiatudományba (Venuti 1995). A funkcionális ekvivalens és a fordítási ekvivalens közötti megkülönböztetést szintén egy fordítástudományi doktori értekezés dolgozta ki (Fischer 2011).

Közös eredménynek számít a terminológia oktatásának megerősítése a fordítók szakirányú továbbképzésében és a fordító és tolmács mesterképzésben. Ez az elméleti képzésben a nyelvtől és szakterülettől független terminológiai ismeretek oktatását jelenti, a gyakorlati képzésben pedig az adatbázisok helyes kezelésének elsajátítását.

A fordítástudományi doktori képzésben pedig az előbb említett terminológiai tárgyú értekezések dolgoztak és dolgoznak fel közös kutatási kérdéseket: pl. milyen szerepe van a fordításnak a magyar jogi, gazdasági, orvosi stb. terminológia kialakulásában, milyen szerepe van a fordítónak az európai uniós terminológia kialakításában: Szép (2012), Fischer (2011), Tamás (2011), Sermann (2014).

3. Fordítástudomány és pragmatika

A fordítástudomány (*Translation Studies*) önálló interdiszciplináris tudományterület, amely a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítés folyamatát, eredményét és funkcióját vizsgálja a fordítás folyamatában részt vevő összes nyelvi és nem nyelvi tényező figyelembevételével.

Ebből a definícióból az következik, hogy a fordítástudomány nemcsak szépirodalmi szövegek fordításával foglalkozik, hanem a legkülönbözőbb szövegtípusokkal (vö. szakfordítás, tolmácsolás, filmfeliratozás). Nemcsak a késztermékekkel foglalkozik, hanem az átlépés folyamatával is (vö. kognitív folyamatok, mentális lexikon stb.). Nemcsak írott szövegeket vizsgál, hanem hangzó nyelvi szövegeket (vö. a tolmácsok beszédtevékenysége).

És ami ennek a tanulmánynak a szempontjából legfontosabb, nemcsak szövegekkel foglalkozik, hanem emberekkel is: a fordítandó szövegek előállítóival, a fordított szövegek olvasóival, és a kettőjük között közvetítő fordító vagy tolmács személyével, valamint az őket körülvevő társadalmi, történelmi, földrajzi és kulturális kontextussal is. Ez utóbbi megállapításból természetesen következik, hogy a szociolingvisztika és a pragmatika fontos segédtudományai a fordítástudománynak, már most is azok, vagy azok lesznek a jövőben.

3.1. Fordítástudomány és szociolingvisztika

Azért kezdjük a szociolingvisztikával, mert ez az a megközelítés, amelytől majd meg kell különböztetnünk a pragmatikai megközelítést. A szociolingvisztika, mely a nyelv és a társadalom viszonyát vizsgálja, már a múlt század hetvenes éveitől fontos szerepet játszik a fordítástudományban. A nyelvi közvetítés kutatásának vannak hagyományosan a forrásnyelvi és a célnyelvi beszélők társadalmi nyelvhasználatának különbségeit érintő témái: például az egyéni beszéd-sajátosságok visszaadása, tegezés-magázás, dialektusok fordítása vagy a reáliák fordítása. Az ezredfordulón jelentkező újabb témák: a közösségi tolmácsolás, a reklámfordítás, az audiovizuális fordítás szintén a beszélők társadalmilag meghatározott nyelvhasználatának vizsgálatát igénylik. A fordítók/tolmácsok személyének előtérbe kerülésével már nemcsak a nyelvhasználatuk lesz érdekes, hanem a társadalmi helyzetük is, szokásaik, viselkedésük, szakmai megbecsültségük is kutatás tárgya lesz. Vagyis napjainkban a szociológia is a fordítás társtudományává válik. Pierre Bourdieu (1991) 'habitus' kategóriáját többen is alkalmazzák a fordítók viselkedésének leírásában, de találkozunk a fordítókra jellemző gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke és szimbolikus tőke vizsgálatával is (Dam és Zetshen 2014).

Összefoglalva, a szociolingvisztika és a szociológia az alábbi kérdések vizsgálatában segíthet a fordítástudománynak:

- szociolingvisztikai szempontból elemezhető fordítási nehézségek a fordítandó szövegben (dialektusok fordítása, tegezés-magázás fordítása)
- szociolingvisztikai szempontokkal magyarázható átváltási műveletek a fordításban (reáliák általánosító fordítása, vagy magyarázó betoldások alkalmazása)
- a fordítási/tolmácsolási esemény (szituáció) résztvevőinek szociolingvisztikai szempontú jellemzése (a célnyelvi befogadó figyelembe vétele)
- a fordítók szerepe és helye a társadalomban
- a fordítás szerepe és helye a társadalomban

3.2. A pragmatika megjelenése a fordítástudományban

Mikor került a pragmatika a fordítástudomány látókörébe? A legújabb fordítástudományi szakirodalmat olvasva két meglepő dologgal találkozunk. Az egyik az, hogy a hagyományosan szociolingvisztikainak tartott problémákról (pl.

tegezés-magázás fordítása) most újabban mint pragmatikai kérdésekről olvashatunk (Hickey 1989). A másik meglepő tény az, hogy a *pragmatikai adaptáció*, *pragmatikai transzformációk* kifejezések már a 60-as években is megtalálhatók voltak a fordítástudományi művekben, de azt mondhatnánk, hogy minden következmény nélkül, mert ezeknek a terminusoknak a használata nem járt együtt pragmatikai módszerekkel folytatott kutatással.

A pragmatika, a nyelvi jel és a nyelvi jel használójának viszonyát kutató tudomány a 20. század végére sok témát egyszerűen átvett a szociolingvisztikától. Hogyan tudnánk elhatárolni a pragmatikát a szociolingvisztikától? Szili Katalin nyomán (2004) az 1. táblázatban található módon.

1. táblázat

A szociolingvisztika és a pragmatika különbsége (Szili 2004 nyomán)

Szociolingvisztika	Pragmatika
Viszonylag állandó társadalmi változók hatása az egyéni beszédre (<i>osztály, nem, kor, etnikum</i>)	Ugyanannak a személynek a változó társadalmi jellemzői milyen hatással vannak a beszédére (<i>státusz, társadalmi szerep</i>)
Statikus pillanatfelvételt ad egy közösség nyelvéről	Dinamikus képet ad a beszélőről, hogyan bánik a nyelvi forrásaival

A fordítástudomány számára a pragmatika megjelenése az alábbi kérdéseket veti fel:

- Mi az, ami a fordításban/tolmácsolásban pragmatikai szempontból okoz nehézséget?
- Mi az, amit a pragmatika fogalmi apparátusa segítségével le tudunk írni, rendszerbe tudunk foglalni, meg tudunk magyarázni?
- Melyek azok a pragmatikai problémák, melyek konkrét fordítási (átváltási) műveletekhez köthetők?
- A pragmatikai műveleteket (kiigazításokat) tudatosan végzik a fordítók vagy ösztönösen?
- Kell-e, lehet-e oktatni őket?

3.3. A fordítástudomány és a pragmatika kapcsolatának első korszaka

Mint említettük, a *pragmatika* terminus nagyon korán megjelenik a fordítástudományban. Megjelenése Albrecht Neubert 1968-as tanulmányához köthető, melynek címe *Pragmatische Aspekte der Übersetzung*. Szili Katalin körülbelül ekkorra teszi a pragmatika megjelenését magában a nyelvészetben is: „a 70-es években fejlődésnek indult, a 80-as, 90-es években kiteljesedő irányzat mára elfoglalta a helyét a nyelvtudományon belül” (Szili 2004: 11). Neubert 1968-ban

német nyelven megjelent tanulmánya széles körben elterjedt, 1978-ban orosz fordításban és 1980-ban magyar fordításban is megjelent, majd 1986-ban a magyar fordítást újra kiadták.

Az orosz nyelvű szakirodalomban különösen jól kimutatható Neubert hatása. Barhudarov *Ĵazik i perevod* (1974) című könyvében két külön fejezetet szentel a pragmatikai jelentés átadásának (100–125) és a fordítás pragmatikai aspektusának (125–133), az előbbiben a konnotáció, a stílus és a regiszter kérdéseit tárgyalja, a másodikban a célnyelvi olvasó hiányzó háttérismereteinek kiegészítéséről ír. Komisszarov 1990-ben megjelent *Tyeorija perevoda* című művében ugyancsak külön fejezetet szentel a fordítás pragmatikájának (209–227), és ő is a háttérismeretek különbségei miatt végrehajtandó műveletekről ír. Például arról, jelent-e egy orosz olvasó számára bármit is a *Downing Street 10*. Ha nem, akkor a *brit miniszterelnök rezidenciájának* kell fordítani.

Neubert szerint „A pragmatika arról ad számot, hogy a beszélő és a hallgató nyelvhasználata mögött társadalmi és egyéni szándékok és célok alkotnak *háttérret*. Minden nyelvhasználatnak van pragmatikai aspektusa” (Neubert 1986: 279). A fordításra kerülő szövegek esetében az eredeti szöveg szerzője általában egyáltalán nem számol azzal, hogy szövege eljut egy más nyelvi közönséghez. Tehát a fordítás szükséglete az, ami működésbe hozza az eredeti szöveg pragmatikai potenciálját, míg természetesen nem érinti grammatikáját és szemantikáját. Ha a vevők körét bővítjük, akkor az eredeti szöveg egy további dimenzióval bővül, vagyis a pragmatikája kiterjed. „A fordításnak szinte autonóm grammatikája és szemantikája van ugyan, a pragmatikáját azonban az eredeti szöveg pragmatikájától kölcsönzi [...] Elsődlegesen a fordíthatóság egy szöveg pragmatikájára vonatkozik” (Neubert 1986: 281–282).

Ezekből a premisszákból indul ki Neubert pragmatikai fordítástipológiája, amely a forrásnyelvi és a célnyelvi vevők körét veszi figyelembe. Ezt a tipológiát most nem szó szerint idézzük, hanem pontokba szedve összefoglaljuk. A Neubert által használt *Ausgangssprache* magyar fordításaként szereplő kiinduló nyelv (KNy) helyett a forrásnyelv (FNy) terminust fogjuk használni:

1. típus: a FNy szöveg eleve nem csak a FNy közönségnek szól (pl. tudományos cikk)
2. típus: a FNy szöveg a FNy beszélők sajátos igényeit elégíti ki (pl. hivatalos felszólítás)
3. típus: a FNy szöveg a FNy közönségnek szól, de idővel általános érvényűvé válik (pl. szépirodalom)
4. típus: a FNy szöveg eleve CNy irányultságú (pl. külföldi propaganda)

Ez a pragmatikai szempontú tipológia azért fontos, mert Neubert szerint ha a célnyelvi vevők körét tisztázzuk, releváns következtetéseket vonhatunk le az egyes szövegtípusok fordíthatóságára nézve is:

1. típus: (szakcikk) = Ez fordítható a legjobban.
4. típus: (külföldi propaganda) = Jól fordítható, ha van együttműködés a fordító és a megbízó között.

3. típus: (szépirodalom) = A „fordíthatatlanságról” szóló viták erre vonatkoznak leginkább.
2. típus: (hivatalos felszólítás) = Nem fordítandó, ill. csak a fordítás céljának függvényében (pragmatikailag nehezen lokalizálható).

Neubert cikkét értékelve elmondható, hogy 1968-ban korát megelőzve vezetett be a pragmatikai megközelítést a fordítástudományba, széles körben hatott a német, orosz és magyar nyelvű fordítástudományi szakirodalomra, de az általa pragmatikainak nevezett problémák nem különböztek azoktól, melyeket a fordítás szociolingvisztikai problémái címen szoktak akkoriban tárgyalni.

A fordítástudomány és a pragmatika kapcsolatában tehát megfigyelhető egy első korszak. Ekkor még nem a konkrét pragmatikai témák (beszédaktusok, udvariasságelméletek, társalgási implikaturák) jelentik a kutatás tárgyát, hanem általában a célnyelvi befogadó igényeivel magyarázható fordítási stratégiákat vizsgálták ezen a címen (egyéni beszédsajátosságok visszaadása, eltérő háttérisméretetek, reáliák fordítása stb.).

3.4. A fordítástudomány és a pragmatika kapcsolatának második korszaka

Az elmúlt 40 év óriási fejlődést hozott a pragmatikában (beszédaktus-elmélet, Grice-féle maximák, relevanciaelmélet). Jó áttekintést ad erről a fejlődésről Szili Katalin könyve, a *Tetté vált szavak* (2004), mely tartalmazza Szili saját kutatásait is a kérés, az elutasítás, a bocsánatkérés és a bókra adott válasz pragmatikájáról a magyar nyelvben. Érdekes módon a pragmatika viharos fejlődése sokáig nem volt hatással a fordításkutatásra. Mi lehetett ennek az oka? Az első talán az, hogy egy egynyelvű beszédtevékenységre kidolgozott elméletet kellett volna alkalmazni kétnyelvű beszédtevékenységre. Bár a pragmatikában is folytak soknyelvű kutatások, de nem fordított szövegeken, hanem egymástól függetlenül keletkezett különböző nyelvű szövegeken, pl. Blum-Kulka (1997) kutatásai a vacsoraasztalnál folyó családi beszélgetésekről. További akadály lehetett, hogy míg a fordításkutatók általában írott nyelvi korpusssal dolgoznak, a „hogyan cselekszünk szavakkal” kérdéskör inkább beszélt nyelvi korpuszokon vizsgálható. Még további nehézség, hogy mivel a fordítás esetében a befogadó távol van térben és időben, minek alapján mérjük a sikerességet? Hogyan érvényesül a kooperáció?

Dialogikus műfajokat kellett keresni, nem véletlen a színpadi művek (Valló 2001) és a filmdialógusok fordításának kutatási témává válása (Polcz 2012). Kérdés volt az is, hogy tud-e kölcsönözni a fordítástudomány kutatási módszereket a pragmatikából? A pragmatikai kutatásokban használatos diskurzuskiegészítő feladatlap használhatósága a fordítás és tolmácsolás kutatásában kétséges, bár történt rá kísérlet (Sato 2014).

Csak 1998-ban jelent meg az első olyan tanulmánygyűjtemény (Leo Hickey szerkesztésében, *The Pragmatics of Translation* címmel), mely rövid tanulmányokat tartalmazott arról, hogy a pragmatika divatos kutatási témáit hogyan lehetne bevonni a fordításkutatásba. Olvashatunk az illokúciós erő-

ről (Hervey Sándor), az enyhítőkről (Christina Schäffner), az udvariasságról (Juliane House), a deixisről (Palma Zlateva), a relevanciaelméletről (Ernst-August Gutt) az előfeltevésekről (Peter Fawcett), de szövegnyelvészeti témák is bekerülnek pragmatikai témáknak álcázva magukat (téma-réma tagolás, diskurzusjelölők stb.).

Miért vált fontossá a pragmatika a fordítástudomány számára? Mert segítségével a fordítási műveletek magyarázatában túl lehet lépni a nyelvi rendszerek különbségeire alapozó indoklácson, és az emberi tényezőre lehet helyezni a hangsúlyt. Egy-egy új segédtudomány megjelenése mindig új fordulatot hoz a fordítástudományban, most a 21. század elején szinte pragmatikai fordulatról beszélhetünk. A fordítástudománynak a pragmatika fogalmi apparátusa segíthet objektív magyarázatot találni korábban szubjektívnek vélt fordítói döntésekre. Az átváltási műveletek egy része pragmatikai kiigazításként is magyarázható. Az alábbi, pragmatikából kölcsönzött terminusokat a fordításkutatók is sikerrel használják: *pragmatikai eltolódás* (Blum-Kulka és Weizman 1987), *pragmatikai elmozdulás* (Polcz 2012), *pragmatikai kiigazítás* (Polcz 2012), *pragmatikai transzfer* (Polcz 2012), *megfelelő kontextuális hatás* (Heltai 2014), *ésszerű feldolgozási erőfeszítés* (Heltai 2014), *költség/haszon elv* (Heltai 2014), *inferencia* (Heltai 2014).

3.5. A fordítástudományt a pragmatikával összekapcsoló kutatók

A két tudományt összekapcsoló kutatók közül elsőként Shosana Blum-Kulka (1987) nevét kell megemlíteni, aki Elda Weizmannal közösen írt cikkében először mutatta ki a fordításban végbemenő pragmatikai eltolódásokat. A szerzőpáros célja a fordított szövegek azonosítása volt, és a „translationese” (fordításízűség) vizsgálatát kísérelték meg pragmatikai alapon. Ők használták először a *pragmatikai eltolódások* (*pragmatic shifts*) és a *pragmatikai kiigazítás* (*pragmatic adjustment*) terminusokat. Az első terminus azt jelöli, ami a fordítási esemény résztvevői között nyelvhasználati különbségek miatt végbemegy a fordításban, a második terminus azt jelöli, amit a fordítónak tennie kellene, hogy ez ne következzen be. Módszerük a kérdőíves módszer volt. A kérdésekre adott válaszokban először eredeti héber és fordított héber újságszövegeket kellett megkülönböztetni a kísérleti személyeknek, majd autentikus dialógus, színpadi dialógus és fordított dialógus azonosítása következett. Az utóbbi esetben például egy pragmatikailag értelmezhető nyelvi elem, a megszólítások idegenszerűsége alapján vontak le következtetéseket a kísérleti személyek a dialógus fordított jellegére vonatkozóan.

A magyar kutatók közül Vermes Albert (2001) a tulajdonnevek fordításával foglalkozó doktori értekezését relevanciaelméleti keretben dolgozta ki. Heltai Pál több tanulmányban foglalkozott a relevanciaelmélettel, a kontextuális hatással, a leíró és interpretív nyelvhasználattal, az implikációkkal, az inferenciával (Heltai 2014). Zachar Viktor a neologizmusok fordításának vizsgálatában alkalmazta a relevanciaelméletet (2013).

3.6. A fordítástudományt a pragmatikával összekapcsoló PhD-értekezések

Mivel egy új interdiszciplináris kölcsönhatásról van szó, természetesen a közelmúltban megvédett fordítástudományi doktori értekezések között is találunk pragmatikai témájú vagy pragmatikai szempontokat is figyelembe vevő dolgozatokat. Az alábbiakban felsorolunk néhányat közülük: Kovácsné Dudás Andreea (2011) *Szállodai honlapok pragmatikai elemzése az interperszonális kapcsolatok szempontjából*; Lukács András (2013) *Műfajspecifikus megfeleltetési stratégiák az útikönyvek fordításában*; Paksy Eszter (2011) *Szerzői és olvasói szerepek a publicisztikában*; Polcz Károly (2012) *Konvencionálisan indirekt beszédaktusok az angol–magyar filmfordításban*; Zachar Viktor (2013) *A neologizmusok fordításának vizsgálata relevanciaelméleti szempontból*.

Válasszunk ki a fent felsorolt doktori értekezések közül kettőt, és kísérjük nyomon, hogyan használják fel a pragmatika eszköztárát, modelljeit és taxonómiáit a fordítástudományi kutatásokban.

Polcz Károly doktori értekezése (2012) azt vizsgálja, hogy az angol nyelvű filmek indirekt beszédaktusai (pl. *Why don't you come with me?*) hogyan változnak meg a magyar nyelvre történő szinkronizálás során. A vizsgálat korpusza: 20 amerikai filmsorozat 711 része, amelyből 1000 konvencionálisan indirekt beszédaktust választott ki véletlenszerű mintaválasztással. Kiindulása Blum-Kulka et al. (1989) direktségi skálájának felhasználása volt, mely a következő fokozatokat különbözteti meg:

- (1) direkt formák (pl. *Tedd meg X-et!*),
- (2) konvencionálisan indirekt állító formák (pl. *Megteszed X-et.*),
- (3) konvencionálisan indirekt kérdő előkészítő formák (pl. *Megtennéd X-et?*),
- (4) konvencionálisan indirekt kérdő javaslattevő formák (pl. *Miért nem teszed meg X-et?*),
- (5) nem konvencionálisan indirekt célzások.

Ezt módosította a próbaelemzések nyomán, és saját taxonómiát alakított ki, melyben öt alapvető direktív és kommisszív funkciót különböztetett meg: utasítás, kérés, tanács, meghívás, ajánlat.

Az értekezés főbb megállapításai az angol–magyar filmfordításra vonatkozóan a következők:

A pragmatikai elmozdulás domináns iránya az indirekt formákról a direkt formák irányába figyelhető meg.

- A pragmatikai kiigazítást a kommunikációs funkció ekvivalenciájának megteremtése motiválja. (*Why don't you come with me?* = utasítás: *Jöjjön velem, kérem*).
- Ha a fordító a direktségi kategória megváltoztatása mellett dönt, akkor legtöbbször a felszólító módot részesíti előnyben.

- Pragmatikai transzfer akkor jön létre, ha a fordító a forrásnyelvi direktséget és udvariasságot pragmatikai kiigazítás nélkül ülteti át.

Paksy Eszter írta (2011) a másik doktori értekezést, amellyel a pragmatikai megközelítés fordítástudományi alkalmazását illusztráljuk. Témája a francia publicisztikai szövegek fordításának pragmatikai szempontú vizsgálata. A dolgozat célja feltárni a szerzői jelenlét nyelvi megnyilvánulásainak fordítási viselkedését. Főbb kutatási kérdései: Hogyan jelenik meg a szerző a forrásszövegekben és hogyan a célszövegekben? Az eredeti francia szövegek és olvasóik közötti viszonyt mennyiben sikerül a magyarra fordított szövegek és olvasóik között reprodukálni? A vizsgálat korpusza három részből áll:

- (1) Fordított magyar korpusz: 20 franciából fordított magyar nyelvű szöveg (*Élet és Irodalom, Le Monde Diplomatique* magyar kiadása);
- (2) Francia korpusz: 20 francia forrásszöveg (*Liberation, Le Monde Diplomatique* cikkei);
- (3) Magyar korpusz: 10 magyar publicisztikai szöveg. A három korpuszban a metaszöveg-jelölő elemek működésének elemzésével vizsgálta a szerző jelenlétének változását a fordításban.

Az értekezés főbb megállapításai: Egyrészt a fordított magyar publicisztikai szövegek több metaszöveg-jelölő eszközt alkalmaznak, mint a magyar nyelven fogalmazott hasonló szövegek, ugyanakkor kevesebbet, mint a forrásnyelvi szövegek. Másrészt a fordítók a nyelvi formák egyöntetű visszaadásában igyekeznek következetesek lenni, és gyakran következtelenek a szerzői szerepek kialakításában. Harmadrészt a fordítók az írás témájával kapcsolatos saját attitűdjüket átviszik a célszövegre, és ezzel megszüntetik a szöveg többszólamúságát (polifonikusságát).

3.7. A fordítástudomány és a pragmatika együttműködésének jövője

Mivel az audiovizuális fordítás egyre divatosabb témává válik, sokan kutatják a szinkronizálást, a feliratozást, a hangalámondást, a színpadi fordítást stb. Várható tehát, hogy a dialógusokat és beszélt nyelvi elemeket tartalmazó, pragmatikailag is vizsgálható fordítási korpuszok mennyisége is nőni fog a közeljövőben.

Mind a terminológiáról, mind a pragmatikáról elmondható, hogy egyre fontosabb társtudományává válik a fordítástudománynak. Az okok azonban különbözőek. Míg a terminológiával való együttműködést, mint említettük, a fordítói gyakorlat és a fordítóképzés igényei teszik szükségessé, a pragmatikával való együttműködést a pragmatika tudományos térnyerése magyarázza. Vonzereje van a régi kutatási témák felfrissítésének, pragmatikai köntösbe öltöztetésének, új terminusok átvételének.

Még mindig elmondható azonban, hogy a fordítástudomány és a társtudományok kapcsolatát az egyirányú interdiszciplinaritás jellemzi. A fordítástu-

domány több tudomány eredményeit használja fel, de inkább csak befogad és nem ad. A társtudományok nem kíváncsiak a fordítástudomány eredményeire. Így van ez egyelőre a pragmatikával is. Jó lenne, ha a jövőben ez az egyirányúság megváltozna.

Irodalom

- Barhudarov, L. Sz. 1975. *Jazik i perevod*. Moszkva: Mezsdunarodnije otnosenijija.
- Bassnett, S. 2012. Translation studies at cross-roads. *Target* Vol. 24. No. 1. 15–26.
- Blum-Kulka, S. – Weizman, E. 1987. Identifying and interpreting translated texts. *Indian Journal of Applied Linguistics*. Vol. 13. No. 2. 261–273.
- Blum-Kulka, S. 1997. *Dinner Talk: Cultural Patterns of Sociability and Socialization in Family Discourse*. Mahwah, NJ: Erlbaum Publishers.
- Blum-Kulka, S., House, J., Kasper, G. (eds) 1989. *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing.
- Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Dam, H., Zethsen, K. K. 2014. The Translator as Expert – A Realistic or an Idealistic Model? How Recent Empirical Findings Fit Into Existing Models of Translation. *Across Languages and Cultures* Vol. 15. No. 2. 261–279.
- Fischer Márta 2011. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Heltai Pál 2014. *Mitől fordítás a fordítás?* Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
- Hickey, L. 1989. *The Pragmatics of Translation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Klaudy K. 2014. Milyen értelemben alkalmazott nyelvészet a fordítástudomány? In: Havas F., Horváth K., Kugler N., Vladár Zs. (szerk.): *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 297–304.
- Klaudy K. 2015. A fordítástudomány interdiszciplináris kapcsolatairól: Terminológia. In: Benő A., Fazakas E., Zsemlyei B. (szerk.): *Többnyelvűség és kommunikáció Kelt-Közép-Európában*. A XXIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Kolozsvár. 2014. április 24–26. Kolozsvár: EME. 175–181.
- Klaudy K, Polcz Károly 2015. A pragmatika és a fordítástudomány metszéspontján. In: Bárdosi Vilmos (szerk.) *A nyelvi pragmatika kérdései szinkrón és diakrón megközelítésben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 143–153.
- Komisszarov, V. N. 1990. *Tyeorija perevoda*. Moszkva: Mezsdunarodnije otnosenijija.
- Kovácsné Dudás A. 2011. *Szállodai honlapok pragmatikai elemzése az interperszonális kapcsolatok szempontjából*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Lukács András 2013. *Műfajspecifikus megfeleltetési stratégiák az útikönyvek fordításában*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Neubert, A. 1968. Pragmatische Aspekte der Übersetzung: *Beiheft II. zur Zeitschrift „Fremdsprachen“*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Neubert, A. 1978. Pragmatyicseszkije aspekti perevoda. In: Komisszarov, V. N.: *Voproszi tyeorii perevoda v zarubeznoj lingvisztyike*. Moszkva: Mezsdunarodnije otnosenijija. Batrak, A. fordítása. 185–202.
- Neubert, A. 1980. A fordítás pragmatikai aspektusa. In: Bart I., Klaudy K. (szerk.): *Fordításelméleti szöveggyűjtemény*. Budapest: Tankönyvkiadó. Terts István fordítása. 249–269.
- Neubert, A. 1986. A fordítás pragmatikai aspektusa. In: Bart I., Klaudy K. (szerk.): *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest: Tankönyvkiadó. Terts István fordítása. 274–291.

- Paksy E. 2011. *Szerzői és olvasói szerepek a publicisztikában*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Polcz K. 2012. *Konvencionálisan indirekt beszédaktusok az angol–magyar filmfordításban*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Sato N. 2007. *A vállalati és üzleti tolmács kettős lojalitása a magyar–japán és a japán–magyar interperszonális kommunikációban*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Sermann E. 2014. *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Snell-Hornby, M. 2006. *The Turns of Translation Studies*. Amsterdam: Benjamins.
- Szép B. 2012. *A szakfordítás szerepe a magyar gazdasági jogi szakszókincs kialakulásában*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Szili K. 2004. *Tetté vált szavak: A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tamás D. 2011. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Valló Zs. 2001. *A drámafordítás pragmatikai aspektusai. Kulturális referenciák fordítása Harold Pinter színpadi művében*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Vermes A. 2001. *Proper Names in Translation. A Relevance Theory Analysis*. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem. Kézirat.
- Zachar V. 2013. *A neologizmusok fordításának vizsgálata relevanciaelméleti szempontból*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Venuti, L. 1995. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London: Routledge.

Országos Fordítóverseny Szabari Krisztina emlékére

Az ELTE Origó Nyelvi Centrum fennállásának
50. évfordulója alkalmából országos fordítóversenyt
szervez középiskolások részére angol és német nyelvből.
A hagyományteremtőnek szánt, két fordulóból álló versenyt
a három éve elhunyt kiváló fordítóról és tolmácsról,
Szabari Krisztináról nevezték el. A szervezők, köztük egykori
kollégák és barátok, így kívánnak emléket állítani a sokak
által jól ismert, elismert és nagyrabecsült szakembernek.
Szabari Krisztina munkássága a nyelvi közvetítés oktatásában,
valamint gyakorlati megvalósításában is kimagasló volt, aligha
választhattak volna méltóbb névadót.